

Virtuális, elektronikus, digitális

Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához

Sajátos pozíciót foglal el a most bemutatásra kerülő könyv a hazai könyvtártudományi, informatikai tankönyvek sorában. Az elektronikus könyv formában való megjelenéssel a mű önmaga illusztrációját adja.¹ Az internetes megjelenést a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal 2006-ban nyújtott támogatása tette lehetővé. A könyvet a Hallgatói Információs Központ Kempelen Farkas Digitális Tankönyvtárából töltheti le az olvasó – tetszés szerint – HTML, PDF vagy Word formátumban. A digitális kultúra új publikálási modellje így nagyon hamar testközelbe kerül minden különösebb magyarázat nélkül. Az érdeklődő hallgatók fizikai tértől függetlenül, egyszerre többen is használhatják ugyanazt a dokumentumot. A

¹ Koltay Tibor: Virtuális, elektronikus, digitális. Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához. Budapest, Typotex Kft. 2007. <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b10095/index.html>

nyílt hozzáférés sem kíván túl sok magyarázatot, amikor a használók elektronikus formában, ingyenesen, online férhetnek hozzá a szakirodalomhoz. És persze még sorolhatnánk azokat a témaköröket, amelyek tanulmányozásához valóban a legmegfelelőbb forma az elektronikus könyv (elektronikus könyv, digitális könyvtár, metaadatok stb.).

A Hallgatói Információs Központ oldalára érve (www.hik.hu) a felső menüsorból a „Könyvtár, tankönyvtár” felé menjünk tovább, majd a „Digitális tankönyvtár”-at válasszuk ki. Itt a böngészésre kattintva először a dokumentumtípusok közül válasszuk ki a könyveket, ahol tudományterületenkénti bontásban jelennek meg az online elérhető művek. Könyvtártudományi területen jelenleg két tankönyv tölthető le: *Ungváry Rudolf – Vajda Erik Könyvtári információkeresés* című munkája még 2002-ből, amely mellé idén került *Koltay Tibor* könyve. Innen választhatunk, hogy a dokumentumot magát, vagy csak a metaadatokat szeretnénk megtekinteni. Ha a metaadatokra van szükségünk, akkor egy egyszerű, egy részletesebb leírás, egy MARC rekord és egy Dublin Core szabvány szerinti leírás áll rendelkezésünkre. Ha a teljes könyvet szeretnénk, akkor a már említett háromféle formában tölthetjük azt le.

A formátumok sokfélesége nagyon előnyös a használat szempontjából, hiszen rendszerint más formát igényel az, aki a könyvet interneten szeretné olvasni, mást, aki inkább kinyomtatja, aki a teljes szövegben keres, vagy aki a másol – beillesztés paranccsal emelne át idézetet, definíciókat a saját tudományos vagy iskolai dolgozatába. (Szem előtt tartva természetesen a könyv elején olvasható jogi közleményben foglalt tilalmakat a mű használatára vonatkozóan.)

A könyv maximálisan az oktatás céljainak lett alárendelve. Bár tudományos igénnyel készült, nem próbálja ötvözni a kézikönyvek és a tankönyvek sajátosságait, így nem is kell feleslegesen kompromisszumos megoldásokra törekednie. Az elektronikus forma pedig kedvez a

tankönyvek szempontjainak, lehetőség van az anyag gyors áttekintésére, a szövegrészek átugrására, a fejezetek végén található – tananyaggal kapcsolatos – kérdésekre adott válaszok azonnali ellenőrzésére. A külső forrásra mutató csatolások (linkek) szintén sok téma feldolgozásához nyújtanak segítséget. (Például a hazai és külföldi digitális könyvtárakhoz, az elektronikus könyvtárakra vonatkozó szakirodalomhoz közvetlenül vezetnek a hallgatókat csatolások.)

Tartogatott volna még magában lehetőségeket az elektronikus forma. Csak egy példa ezek körül a hivatkozások rendszere. Nincs közvetlen csatolás a hivatkozás és az irodalomjegyzék tételei között. Mivel az irodalomjegyzék nagyon sok elektronikus formában is elérhető cikket tartalmaz, kényelmetlen, amikor olvasás közben először mechanikusan ki kell keresni a hivatkozott tételt, hogy az online elérhető tartalomhoz jusunk. Mindez egyetlen kattintással is megoldható lett volna. Ha megnyitjuk a Hallgatói Információs Központ oldalán elérhető többi digitális tankönyvet, akkor láthatjuk, hogy a formátum adott volt a szerző számára, így ezen aprócska megjegyzések inkább a tankönyvtár működtetőinek szólnak.

Szintén zavaró apróság az irodalomjegyzékben – és ez már a szerzőn múlott, hogy míg a D-Lib Magazine, a Könyvtári Figyelő, a Magyar Elektronikus Könyvtár, a First Monday vagy az Information Research publikációihoz közvetlenül elvezetnek a csatolások, a leggyakrabban hivatkozott Tudományos és Műszaki Tájékoztatás cikkeihez nem. A szerző csak a lap online elérhetőségét adja meg (<http://tmt.omikk.bme.hu>), és az olvasóra bízta a hivatkozott lapszámból a konkrét cikk kikeresését.

A pdf formában való letöltési lehetőség elvileg támogatja azt is, hogy az olvasó kinyomtassa és a metrón, buszon, vagy az éppen az ágyában olvasgassa a könyvet. Mindezek fényében nagyon szomorú, hogy a jogi közlemény értelmében tilos bármiféle reprodukció. Ha azonban valaki mégis kinyomtatná a könyvet szomorúan venné

tudomásul, hogy a pdf formában nincsen lapszámzás, ami kényelmetlenné tenné a tankönyv hagyományos formában való használatát.

A forma után nézzük a tartalmat, amely – mint említettük – ebben az esetben nehezen választható külön. Kérdezhetnénk, hogy valóban szükségük volt-e erre a könyvre a hazai felsőoktatásban tanuló diákoknak. Az ezredfordulót követően több olyan könyv is megjelent, amely részben vagy egészben a könyvtárosképzés céljait volt hivatott szolgálni. *Sütheő Péter a Könyvtárosok kézikönyve* harmadik kötetében szinte szó szerint azonos cím alatt írta meg a 21. század könyvtárának elméleti ismereteit.² *Sebestyén György: Légy az információs társadalom polgára* című könyvében³ ugyancsak ezt a témát járja körül, bár ez utóbbi inkább gyakorlati szempontból.

Magyarázattal egyrészt a technológia rendkívül gyors változása, másrészt a téma rugalmassága szolgál, hiszen a szerzők nagyon gyakran részben vagy egészben más és más témákat dolgoznak fel hasonló cím alatt. Koltay Tibor – a mellett, hogy átfogóan áttekinti a virtuális, elektronikus, digitális könyvtárakról való legfontosabb tudnivalókat – a legfrissebb fejleményekről is rendszerezett, letisztult, a főiskolai hallgatóság számára „fogyasztható” ismereteket ad. Példaként említhető a Creative Commons, vagy az RSS, de akár a blogokról szóló rész is, hiszen a webes naplók könyvtári célú alkalmazása is csak a legutóbbi években került a könyvtáros szakemberek gondolkodásának fókuszába. Mindenesetre figyelemre méltó, hogy ezek a korábban hasonló témában Magyarországon publikált munkák fel sem tűnnek Koltay Tibor könyvének irodalomjegyzékében.

Ha már az irodalomjegyzéknél tartunk, engedjenek meg még egy megjegyzést. A hivatkozott művek alapján lenyűgöző a szerző naprakész-

sége a vonatkozó angolszász szakirodalomban. Ez biztosítja, hogy a tankönyvet a felsőoktatásban kötelezőként tanulmányozó hallgatóság valóban egy „klasszikuson érlelődött” rendszerezést tarthat a kezében.

Mi mindenről van szó a könyvben? Az előszóban a szerző két kulcsszót említ, a változást és a kihívásokat, amelyek annak nyomában feltűnnek. „A változás a könyvtárak meghatározó „életlényé” – írja. „A könyvtárak ugyanis az *információs társadalom* szókapcsolattal jellemzett változásoknak elszenvedői, egyúttal azonban egy olyan intézményrendszer tagjai is, amely a változások megvalósulását aktívan segíteni tudja. (...) Ez a könyv nem a változás menedzseléséről szól, inkább magukat a változásokat veszi számba, vagyis azoknak a kihívásoknak egy részét tárgyalja, amelyekkel a 21. század könyvtárosának szembe kell néznie, méghozzá fokozódó mértékben. Menedzselni, kezelni ugyanis csak azt tudjuk, amit a lehető legjobban megismertünk.” Elméleti ismereteket kínál tehát, de kifejezetten a könyvtári gyakorlat, a menedzsment támogatása céljából. Koltay Tibor az előszóban is megerősíti, hogy a nappali és levelező tagozatos informatikus-könyvtáros hallgatók képzését segíti ezzel a könyvvel. Nem célja, hogy új tudományos eredményeket hozzon létre, viszont arra vállalkozik, hogy a szakirodalomban csak szétszórva fellelhető ismereteket rendszerezze, méghozzá olyan mélységben, amilyenben azt az oktatás megkívánja.

A könyv felépítésében a távolabbról közelítünk a részletek felé. Először a kontextust ismerteti, ezután tér csak rá a könyvtárakkal kapcsolatos elméleti ismeretek taglalására, végül egészen konkrét részletek következnek a hálózati kultúra területéről. Az előszót és a bevezetést (első fejezet) követő két fejezetben az elméleti kere-

² Sütheő Péter: Elektronikus, virtuális, digitális könyvtárak = Könyvtárosok kézikönyve. 3. kötet A könyvtárak rendszere, szerk. Horváth Tibor – Papp István. Budapest, Osiris kiadó, 2001. 209–239. p.

³ Sebestyén György: Légy az információs társadalom polgára. Budapest, ELTE Eötvös kiadó, 2002. 366 p.

teket tisztázza a szerző a társadalom és az egyén szintjén (információs társadalom és információs műveltség). A negyedik és ötödik fejezetben az internetről és az internetes információkeresésről van szó.

Ezt követően érkezünk el ténylegesen a könyvtárak világához. Először az internetes információkereséshez kapcsolódó egyik legfontosabb témakör, a virtuális tájékoztatás kerül kifejtésre. A hetedik fejezetben Koltay Tibor bemutatja az utat a papírkönyvtártól az elektronikus könyvtárig, majd hosszasan taglalja a falak nélküli, virtuális, elektronikus, hibrid és digitális könyvtár terminológiai problémáit. A digitális könyvtár önálló fejezetet kapott. Az alcímeket végigböngészve itt nagyon élesen kitűnik a szerző abbéli szándéka, hogy a kihívásokat mutassa be: gyűjtemények, interoperabilitás, együttes kereshetőség, megőrzés, metaadatok. A fejezet végén található egy hosszas felsorolás Magyarország és a nagyvilág digitális könyvtáiról, mellette csatolásokkal, amelyek segítségével közvetlenül is eljuthat az olvasó ezen gyűjteményekbe. A kilencedik fejezet a digitális tartalom létrehozását, a digitalizálást állítja a figyelem fókuszába. Talán ez a fejezet nyújt a legkevésbé elméleti ismereteket, hiszen a kulcsszó itt a tervezés, a digitalizálási projektek menedzselése, a folyamatok, a digitalizálandó anyagok kiválasztása, a szöveges dokumentumok digitalizálásának szempontjai. Lényegében a digitalizálás gyakorlati közelítését segíti az XML-ről (eXtensible Markup Language) szóló önálló fejezet, amely talán viszonylag hosszas terjedelme miatt nem „fért el” a digitalizálás témakörében.

A tizenegyedik fejezet újra eltávolodik kicsit a könyvtárak világtól. Az információs társadalom és a hálózati kultúra olyan kérdései következnek, amelyek közvetve érintik a könyvtárakat és azok szolgáltatásait. Ismeretük elengedhetetlen a könyvtárosok számára is, ugyanakkor az interdiszciplináris jellegükből adódóan szélesebb kör érdeklődésére is számot tarthatnak. Az elektronikus folyóiratokról és könyvekről szól

a tizenegyedik fejezet. A tizenkettedik a hozzáférhetővé tétel új modelljeit veszi számba. A három „O” (Open Source – nyílt rendszerek, Open Standards – nyílt szabványok, Open Access – nyílt hozzáférés) és a Creative Commons a folyamatosan változó és ezzel kihívásokat generáló új publikálási modell sajátos problémái. A licencek és konzorciumok a hozzáférés lehetőségeit tárgyalja a hálózati kultúra játékszabályai által meghatározott keretek között.

Végül a tizenegyedik fejezetben jön az egyéb „Amit még jó tudni” cím alatt. Hogyan hivatkozunk elektronikus dokumentumokra, majd egy váratlan fordulattal röviden szól a szerző a blogokról, majd az RSS szolgáltatás utóbbi hónapokban igencsak népszerűvé vált témakörre következik. Bár kétségtelenül fontosak ezek a témák, első olvasásra nehéz megérteni, hogy a virtuális, elektronikus, digitális témához miért éppen a hivatkozások, a blogok és az RSS-ek teszik teljessé a képet, amikor számos ezekhez hasonló apróbb részterület nem kapott helyet a műben.

Nagyon hasznosnak tartom a szakirodalmi kalauzt, amelyet a szerző a könyv végén elhelyezett. A csatolások segítségével az érdeklődőbb hallgatók egy kattintással a legfontosabb hazai és nemzetközi elektronikus könyvtári forrásokhoz juthatnak. A kalauz azt sugallja, hogy a könyv az oktatás színvonalát a megbízható angoltudás birtokában lévő és azt szakmai ismereteik bővítésére is rendszeresen használó hallgatók szintjére kívánja emelni.

A könyv erősségei ugyanazok, amelyek a gyengéi is egyben. Nagyon sok új ismeret helyet kapott benne az ezredfordulót követően megjelent hazai tankönyvekhez képest. Mintha a szerző tudatosan törekedett volna rá, hogy a legfrissebb eredményeket is bemutassa a hallgatóságnak. Ez az a szempont, ami miatt bátran ajánlom a könyvet mindazoknak, akik már a szakmában dolgoznak, ám szakmai ismereteiket szeretnék bővíteni, a legújabb eredményekkel frissíteni. A rövid, tömör, érthető formában megírt fejezetek

alkalmasak arra is, hogy valaki csak tájékozódjon: gyorsan utánézzen egy fogalomnak, egy definíciónak, egy témakörnek. Ez a frissesség a könyv legfőbb gyengéje is egyben. Nagyon hamar elveszítheti az aktualitását, bár ez napjaink digitális kultúrára vonatkozó szakirodalmában nem is lehet máshogy. A digitális könyvtárakra, külső szakmai forrásokra és a felhasznált szakirodalomra mutató csatolások nyomán nem csak ismeretszerzésre használható a könyv, de ugródeszkeként is funkcionál a kibertér könyvtári szempontú megismeréséhez.

Tóth Máté

Die Freundinnen der Bücher. –
Königstein ; Taunus : Ulrike Helmer Verlag, 2001. és 2003.
ISBN 3-89741-033-8
ISBN 3-89741-102-4

A könyves szakma és a nemi szerepek (gender-studies) közös szempontú megközelítése

A nők és a könyvek kapcsolata

Jóllehet a „gender-studies” eredményeinek ismerete, illetve magának az ismeretkörnek művelése Magyarországon sem ismeretlen terület, a recenzens számára mégis meglepő volt, hogy a nemek tanulmányozásához a könyves szakma újabb adalékokkal szolgálhat. A megállapítás fordítottja is igaz: a könyves szakma megismerését a nemek tanulmányozását folytató ismeretkör jelentős mértékben árnyalhatja, színesítheti. A meglepetés másik részét pedig az jelentette, hogy a két ismeretkör szintézisének eredményeit bemutató mű a német könyvpiacra nyomtatásban is meg tudott jelenni, pontosabban szólva a téma kifejtésének több kötetét is közre tudták adni, hiszen a recenzió apropóját a téma második kötetének megjelenése, illetve a harmadik kötet tervezete adta.

1987-ben, amikor az *Ulrike Helmer* által létrehozott kiadó a könyvpiacra lépett, tudatosan vállalta olyan, a nőkkel kapcsolatos és a nőknek szóló kiadványok megjelentetését, amelyek az érdeklődők számára újdonságot nyújtanak. A kiadó alapítása óta megjelent több mint háromszáz kiadványuk azt mutatja, hogy valóban új szint és – esetenként szokatlan – új elemet tudtak a könyvpiacra megjelentetni. A kiadónak a téma iránti elkötelezettségét

